

Microhabitats en andersoortige faunistisch waardevolle kleinschalige ruimtelijke variatie... een korte opsomming ter inspiratie

Bij inrichting en beheer van natuurterreinen kan men verschillen nivelleren of juist accentueren. Het laatste is vanuit het oogpunt van leefmogelijkheden voor de (insecten)fauna vaak te prefereren (voor zover passend binnen het type ecosysteem waarbinnen men werkt), maar wat voor ruimtelijke variatie is potentieel interessant?

Dit documentje pretendeert op geen enkele wijze ook maar enigszins volledig te zijn. Het dient slechts ter inspiratie van hen die op zoek zijn naar een startpunt om te begrijpen wat voor microhabitats en kleinschalige verschillen er zoal zijn die mede bepalend zijn voor de fauna die er kan leven. Allerlei factoren staan neutraal genoemd. Voor sommige geldt dat meer beter is, van andere wil de fauna juist minder (bijv. motorboten en pesticiden); bij weer andere is het situatieafhankelijk.

→ Water

Enkele faunistisch relevante verschillen:

- dimensies (breedte, diepte)
- stroming
- doorzicht
- temperatuur (schommelingen over het jaar)
- bodemprofiel
- bodemsubstraat
- peilfluctuaties (bijv. seizoensvariatie; getijdevariatie; ook: droogval)
- chemische samenstelling (bijv.: verhouding, regenwater, grondwater, oppervlaktewater, maar ook zuurstofgehalte)
- beheer (aard/intensiteit/planning/fasering)
- ouderdom/ontwikkelingstijd
- wind/luwte/golfslag (ook: verstoring door menselijk gebruik, bijv. motorboten)
- mate van isolatie/connectiviteit (verbindingen met omliggende wateren)
- ondergedoken en drijvende vegetatie (soortensamenstelling/structuur)
- helofytenvegetatie (soortensamenstelling/structuur)
- aanwezigheid dood hout (hoeveelheid, aard, expositie)
- overhangende vegetatie
- schaduw / bezonning / expositie
- variatie in bovenstaande factoren binnen 1 water en de schaal waarop

Voor ongewervelden kunnen ook temporaire wateren heel belangrijk zijn; denk aan laagten die ieder voorjaar waterhoudend zijn, maar 's zomers droogvallen. Ook in/rond water in natte bossen is veel leven aanwezig. Heel bijzonder zijn ook bronnen (met constante lage watertemperatuur). Allerlei soorten zijn ook specifiek afhankelijk van kwelwater.

Verder beïnvloedt aanwezigheid van soortgroepen elkaar: veel ongewervelden verdragen bijvoorbeeld geen aanwezigheid van vissen. Sommigen van hen zijn specifiek gebaat bij isolatie en droogval.

→ Oevers

Enkele faunistisch relevante verschillen:

- dimensies (helling, lengte, reliëf; ook: steilkantjes)
- wind/luwte/golfslag
- bodemsubstraat
- chemische bodemsamenstelling (ook: voedselrijkdom, zuurgraad)
- schaduw / bezonning / expositie
- oevervegetatie (soortensamenstelling/structuur)
- bloemrijkdom (ook: variatie hierin over het seizoen)
- aanwezigheid dood hout (hoeveelheid, aard, expositie)
- beheer (aard/intensiteit/planning/fasering)
- betreding (recreanten/grazers/verkeer)
- ouderdom
- aard van naastgelegen water (zie hiervoor) en naastgelegen achterland (zie hierna)
- variatie in bovenstaande factoren binnen 1 oever en de schaal waarop

Onderschat vooral niet het belang van de overgangszone tussen land en water. Veel ongewervelden leven specifiek op/in de bodem in de waterverzadigde overgang tussen water en land.

→ Kale bodem

Enkele faunistisch relevante verschillen:

- omvang
- kaal door incidentele, periodieke of continue dynamiek
- door menselijke activiteit, wind, water...
- vochtigheid
- bodemsubstraat
- chemische bodemsamenstelling (ook: voedselrijkdom, zuurgraad)
- schaduw / bezonning / expositie
- beheer (aard/intensiteit/planning/fasering)
- ouderdom
- aard van naastgelegen terrein

Veel insectensoorten gebruiken kale substraten om op te warmen, te jagen of een nest in te graven. Met name kale oevers en droog, kaal zand kennen veel specifieke soorten. Ook kale steilkanten kunnen zeer soortenrijk zijn. Een deel kan ook voorkomen op zandige wandelpaden.

→ Kruidenvegetaties

Enkele faunistisch relevante verschillen:

- omvang
- reliëf (ook: steilkantjes)
- bodemsubstraat
- vochtigheid (periodiek of permanent)
- chemische bodemsamenstelling (ook: milieuvreemde stoffen, antibiotica, pesticiden)
- schaduw / bezonning / expositie
- vegetatie (soortensamenstelling/structuur; ook: vegetatieloze plekken)
- bloemrijkdom (ook: variatie hierin over het seizoen)
- beheer (aard/intensiteit/planning/fasering)
- aanwezigheid dood hout (hoeveelheid, aard, expositie; ook: niet geïmpregneerde weipaaltjes)
- betreding (recreanten/grazers/verkeer)
- aard van naastgelegen terrein
- aanwezigheid van gradiënten
- ouderdom
- variatie in bovenstaande factoren binnen 1 vegetatie en de schaal waarop
- aanwezigheid zoogdiermest (aard, hoeveelheid, spreiding over seizoenen)
- aanwezigheid natte plekken (kwelplekken, karrensporen... ook kleine)
- aanwezigheid dode dieren (soorten, hoeveelheden, spreiding)
- aanwezigheid nesten/burchten zoogdieren (bijv. mol) of vogels
- aanwezigheid verspreide struiken (aantal, soort, omvang, spreiding)

Veel soorten eten specifieke planten of daarbinnen zelfs alleen kwijnende exemplaren (met verminderde afweer).

Sommige soorten eten de groene delen, andere de wortels, bloemen of zaden. Weer andere gebruiken afgestorven delen als schuilplaats. Voor veel insectensoorten is het van belang dat voedselplanten de gelegenheid krijgen tot bloei en zaadzetting te komen. Bij een deel van de soorten bevinden ook ei en larve zich op bovengrondse plantendelen. Deze kunnen alleen overleven op vegetaties die een vol jaar blijven overstaan. Een zinvolle fasering in het beheer is bij kruidenrijke vegetaties heel belangrijk.

→ Houtige vegetaties

Enkele faunistisch relevante verschillen:

- omvang
- bodemsubstraat en strooiselopbouw
- reliëf (ook: steilkantjes)
- vochtigheid (periodiek of permanent, plaatselijk of overall)
- chemische bodemsamenstelling (ook: voedselrijkdom, zuurgraad)
- schaduw / bezonning / expositie (ook: light gaps)
- vegetatie (soortensamenstelling/structuur; ook: aard mantel- en zoomvegetaties)
- paddenstoelenflora (vooral houtzwammen)
- bloemrijkdom struiklaag, ondergroei, mantels en zomen en light gaps
- aard van naastgelegen terrein
- aanwezigheid van gradiënten
- ouderdom
- beheer (aard/intensiteit/planning/fasering)
- aanwezigheid leeftijdsvariatie incl. kwijnende bomen
- aanwezigheid dood hout (hoeveelheid, aard, expositie)
- begrazing
- variatie in bovenstaande factoren binnen 1 vegetatie en de schaal waarop
- aanwezigheid zoogdiermest (aard, hoeveelheid, spreiding over seizoenen)
- aanwezigheid natte plekken (kwelplekken, karrensporen... ook kleine)
- aanwezigheid dode dieren (soorten, hoeveelheden, spreiding)
- aanwezigheid nesten/burchten zoogdieren (bijv. mol) of vogels (vrij nesten, in holten of in kasten)

Veel karakteristieke biodiversiteit bevindt zich in/op kwijnende en dode bomen of de hiervan afhankelijke schimmels. Dergelijke zaken vergen een lange ontwikkelingstijd. Stabiele aanwezigheid van kwijnende bomen en dood hout in allerlei stadia van ontbinding vergt dus vooruitdenken. Van belang is ook de realisatie dat er veel variatie is in kwijnend en dood hout: zonnig of beschaduwde, vers of oud, staand of liggend, dik of dun, nat of droog, met of zonder schors, naald- of loofhout (of specifieker: alle denkbare boomsoorten), met of zonder holten of molm, in een bosrand of juist niet, nabij kruidenrijke / bloemrijke vegetaties of juist niet en ook de aard van de aanwezige schimmels (o.a. houtzwammen) bepaalt mede de aanwezige soortensamenstelling van aanwezige fauna.

→ Dieren en dierlijke resten

Onder voorgaande kopjes staat her en der het belang genoemd van mest, dode dieren en nesten. Hierin leven complete levensgemeenschappen van ongewervelden. De soortensamenstelling hangt sterk van de omstandigheden. In koeienmest zitten andere soorten dan in paardenmest, in mollennesten andere soorten dan in dassenburchten en op dode kikkers komen andere soorten af dan op dode reeën. Verder maakt het ook veel uit of e.e.a. zich afspeelt onder natte of droge omstandigheden, in het bos of open veld en ook het seizoen maakt veel uit.

Alle hiervoor genoemde factoren kunnen een aanknopingspunt vormen bij het sturen naar meer diversiteit in een terrein. Welke factoren het meest van belang zijn, is sterk afhankelijk van de situatie en gestelde doelen.